

<https://doi.org/10.15407/econlaw.2023.01.043>

УДК 346.9 : 341.1/8

В.О. КОВЕРЗНЕВ, д-р юрид. наук, проф., старш. наук. співроб.
відділу проблем модернізації господарського права та законодавства
Державна установа «Інститут економіко-правових досліджень
імені В.К. Макутова Національної академії наук України», м. Київ, Україна

 orcid.org/0000-0003-4228-1368

С.П. ПОНОМАРЬОВ, д-р юрид. наук, директор Департаменту
розвитку електронних комунікацій Адміністрації
Державна служба спеціального зв'язку та захисту інформації України, м. Київ, Україна

 orcid.org/0000-0003-0263-9089

ЮРИДИЧНІ ПІДСТАВИ, ФОРМИ І ПРИНЦИПИ ВІДШКОДУВАННЯ ЗБИТКІВ, ЗАВДАНИХ УКРАЇНІ ВІЙСЬКОВОЮ АГРЕСІЄЮ РОСІЙСЬКОЇ ФЕДЕРАЦІЇ

Ключові слова: міжнародно-правові акти, відшкодування збитків, реституція, репарація, компенсація, соціальна справедливість, пропорційність.

Визначено підстави настання відповідальності російської федерації за збитки, завдані Україні військовою агресією. Доведено, що відповідальність російської федерації має здійснюватися у вигляді відшкодування майнової та моральної шкоди, а також упушеної вигоди; безпосереднє відшкодування завданих Україні збитків відбуватиметься у формі реституції (субституції), репарації та компенсації, як окремо так і шляхом їх поєднання; додатковою формою відповідальності може бути нарахування відсотків. Обґрунтовано, що виплата грошової компенсації за знищене або пошкоджене майно повинна здійснюватися з обов'язковим дотриманням принципів соціальної справедливості і пропорційності.

Вступ. Уже другий рік російська федерація веде нічим не спровоковану агресивну війну проти незалежної України, маючи на меті знищення української держави та української нації. Через відсутність військових успіхів, численні оперативні воєнні поразки, які супроводжувалися ганебними відступами на Київському, Сумському, Харківському, Херсонському і Чернігівському напрямках, починаю-

Цитування: Коверзнев В.О., Пономарьов С.П. Юридичні підстави, форми і принципи відшкодування збитків, завданих Україні військовою агресією російської федерації. *Економіка та право*. 2023. № 1. С. 43–52. <https://doi.org/10.15407/econlaw.2023.01.043>

чи з жовтня 2022 р. ворог розпочав нову тактику бойових дій — застосування масованих ракетних обстрілів усієї території України з метою знищення житлової та критичної інфраструктури і позбавлення мирного населення в осінньо-зимовий період електроенергії, централізованого водопостачання й водовідведення, природного газу для побутових потреб, тепlopостачання та мобільного зв'язку. Масовані ракетні обстріли ворог здійснює з періодичністю 10—15 днів, і станом на березень 2023 р. вони вже призвели до знищення майже 50 % енергетичної інфраструктури держави. Мета полягає у створенні нестерпних умов для проживання мирного населення України, що, за задумом агресора, повинно призвести до масового невдоволення громадян і збільшення потоку біженців до Європи, а також змусить українську владу до переговорів на умовах, вигідних державі-терористу.

За оцінками Світового банку, станом на початок грудня 2022 р. вартість повоєнної відбудови у зв'язку з ракетними обстрілами російською федерацією енергетичної інфраструктури України становив приблизно 500—600 млрд євро, а повноцінне відновлення України потребує розробки великого плану на кшталт «Плану Маршала» [1].

Необхідно зазначити, що в питанні відшкодування завданої Україні шкоди вже є перші позитивні зрушення. Зокрема, 02.02.2023 Окружний федеральний суд штату Мангеттен (США) надав прокуратурі дозвіл конфіскувати 5,4 млн дол. США, що належали російському олігарху Костянтину Малофєєву, який потрапив під санкції Міністерства фінансів США за підтримку режиму російського президента В. Путіна. Конфісковані грошові кошти можуть передати на відновлення України на підставі підписаного в грудні 2022 р. Президентом США Джоозефом Байденом спеціального закону, який дозволяє передавати деякі конфісковані активи Державному департаменту США з подальшим їх спрямуванням на відновлення України [2]. З огляду на наявні масштаби руйнувань, сума конфіскованих у К. Малофєєва грошових коштів суттєво не вплине на процес відновлення економіки України, проте вказана подія відкриває шлях до вирішення цього питання.

Потрібно зазначити, що проблема відшкодування збитків, завданих Україні агресивною

війною, розв'язаною російською федерацією, є новою, вона має комплексний характер і недостатньо досліджена представниками юридичної науки.

Постановка проблеми. Попри те, що питання міжнародно-правової відповідальності держав за завдані збитки є достатньо дослідженими в юридичній літературі, є потреба визначення юридичних підстав для відповідальності за шкоду, завдану Україні з боку російської федерації, а також видів і форм такої відповідальності. Крім того, залишаються невизначеними принципи, за якими доцільно здійснювати відшкодування завданих збитків потерпілим особам (державі та суб'єктам різних форм власності, що знаходяться на її території), з урахуванням потреби збалансувати приватні й публічні інтереси.

Метою статті є аналіз правових актів, що регулюють сферу міжнародної відповідальності держав за завдану шкоду і можуть бути застосовані як підстава для відшкодування збитків, завданих Україні агресивною війною російської федерації; визначення видів і форм відповідальності країни-агресора; обґрунтування принципів, за якими необхідно здійснювати відшкодування збитків особам, котрі потерпіли від збройної агресії РФ на території України.

Аналіз останніх публікацій. Питанням міжнародно-правової відповідальності держав присвячені праці Р. Аго, Я. Броунлі, В. Василенко, О. Задорожного, І. Лукашук, В. Мицика, В. Мазова, С. Оллесон, М. Сассолі та ін.

Серед останніх необхідно відмітити дослідження, присвячене вивченню механізмів відшкодування збитків, завданих економіці України мілітарним впливом російської федерації, в якому проаналізовано недоліки і сформульовано пропозиції щодо підвищення їхньої ефективності [3].

Результати дослідження. У Статуті Організації Об'єднаних Націй (далі ООН) і Декларації про принципи міжнародного права закріплено сім основоположних принципів міжнародних відносин: 1) суверенної рівності держав; 2) сумлінного виконання державами взятих на себе зобов'язань; 3) розв'язання міжнародних спорів мирними засобами; 4) утримання від загрози силою чи її застосування; 5) рівноправності і самовизначення народів; 6) співробітництва держав; 7) невтручання у справи, що належать

до внутрішньої компетенції будь-якої держави [4, ст. 2; 5].

Розпочавши агресивну війну проти України, РФ грубо порушила принцип розв'язання міжнародних спорів мирними засобами, принцип утримання від загрози силою чи її застосування, а також принцип невтручання у справи, що належать до внутрішньої компетенції будь-якої держави, що тягне за собою настання міжнародно-правової відповідальності за негативні наслідки злочинних дій.

На 53-й сесії Генеральної Асамблеї ООН, що відбулась 12.12.2001, ухвалено Резолюцію № 56/83, якою затверджено Текст статей про відповідальність держав за міжнародно-протиправні діяння (далі ТСВД), які розробляла Комісія з міжнародного права ООН з 1949 р. [6].

Як впливає з інформації Генерального секретаря ООН [7, 8], посилення на ТСВД є в рішеннях Міжнародного Суду ООН, Міжнародного трибуналу з морського права, Апеляційного органу СОТ, міжнародних арбітражних судів, Африканського суду з прав людини і народів, Африканської комісії з прав людини і народів, Європейського суду з прав людини, Міжамериканського суду з прав людини, Спеціального трибуналу по Лівану, Комісії Організації Об'єднаних Націй з права міжнародної торгівлі тощо.

У пункті 45 рішення по справі Самсонов проти Росії від 16.09.2014 Європейський суд з прав людини наголосив на тому, що ТСВД кодифікували принципи відповідальності держав за міжнародно-протиправні діяння, які сформувались у рамках сучасного міжнародного права [9].

Спеціальна палата зі спорів щодо морського дна Міжнародного трибуналу з морського права у Консультативному висновку щодо зобов'язань держав у спорах, які стосуються морського дна, встановила наявність у ТСВД низки статей, що мають статус норм міжнародного звичаєвого права [10, с. 243].

Отже, ТСВД активно застосовують у практичній діяльності міжнародні судові інституції як джерело міжнародного звичаєвого права.

У ст. 1 ТСВД сформульовано принцип, згідно з яким кожне міжнародно-протиправне діяння тягне за собою міжнародну відповідальність держави; міжнародно-протиправне діяння держави має місце, коли будь-яка її поведінка (дія або бездіяльність) є порушенням

міжнародно-правового зобов'язання цієї держави [6, ст. 2]. За ст. 3 ТСВД кваліфікація діяння держави як міжнародно-протиправного визначається міжнародним правом; на таку кваліфікацію не впливає кваліфікація цього діяння як правомірного за внутрішньодержавним правом держави-правопорушника.

Наведені правові положення ТСВД унеможливають уникнення російською федерацією, державою-порушником міжнародно-правових зобов'язань за Статутом ООН, міжнародно-правової відповідальності за допомогою власного законодавства. Тому легалізація нею військових дій на території України шляхом ухвалення відповідних національних законодавчих актів не впливає на кваліфікацію її дій з точки зору міжнародного права.

За приписом ст. 31 ТСВД держава-порушник зобов'язана здійснити повне відшкодування збитків, завданих міжнародно-протиправним діянням; збитки охоплюють майнову і моральну шкоду, завдану міжнародно-протиправним діянням.

Отже, видами відповідальності російської федерації є відшкодування майнової і моральної шкоди.

У ст. 34—38 ТСВД визначено, що *відшкодування збитків*, завданих міжнародно-протиправним діянням, може відбуватись у *формі реституції, компенсації і сатисфакції як окремо, так і шляхом їх поєднання.*

Реституція — відновлення положення, яке існувало до вчинення російською федерацією міжнародно-протиправного діяння — із дотриманням принципу пропорційності, щоб застосування реституції не призводило до отримання потерпілою особою невинуватої вигоди. Реституція полягає у відновленні *status quo ante* — стану, який існував до вчинення правопорушення, водночас може здійснюватися як в матеріальній, так і нематеріальній формах для того, щоб максимально відновити попереднє становище потерпілої особи.

Як реституції можна розглядати зобов'язання російської федерації повернути Україні незаконно захоплені території; відновити якість земель сільськогосподарського призначення, лісового фонду, питної води, а також флори і фауни тощо, які зазнали нищівного впливу від бойових дій. Різновидом реституції може бути *субституція* — обов'язок РФ замінити неправомірно знищене або пошкоджене майно аналогічним за цільовим призначенням і вартістю майном.

Компенсація — обов'язок російської федерації як держави, відповідальної за міжнародно-протиправні діяння, компенсувати збитки, завдані цими діяннями, у тій частині, в якій вони не відшкодовані завдяки застосуванню реституції (субституції); компенсація здійснюватиметься у грошовій формі.

Так, тривале ведення бойових дій призвело до повного зникнення деяких представників флори і фауни України, що унеможлиблює їх відновлення. У такому разі держава-агресор зобов'язана буде здійснити відшкодування завданої шкоди у грошовому виразі. Компенсація передбачає не лише відшкодування майнової, але й моральної (немайнової) шкоди, спричиненої як державі, так людям, які зазнали негативного впливу бойових дій.

Сатисфакцією є нематеріальна форма відповідальності російської федерації за міжнародно-протиправне діяння, яке не може бути відшкодовано шляхом реституції та компенсації і полягає у визнанні факту вчинення порушення, офіційному вибаченні, висловлюванні жалю та в іншій формі. За загальним правилом, що застосовується в міжнародній практиці, сатисфакція повинна бути пропорційною завданім збиткам і не може набувати форми, яка є принизливою для відповідальної держави.

Після поразки у війні російська федерація, попри вжиті щодо неї заходи з відшкодування збитків у натуральній і грошовій формі, повинна попросити вибачення у держави Україна та її народу за страждання, яких вона завдала внаслідок вбивства і поранення сотень тисяч людей, пошкодження їхнього майна, руйнування інфраструктури, значного погіршення стану довкілля тощо.

Додатковою формою відповідальності російської федерації за міжнародно-протиправне діяння можуть бути *відсотки*, які нараховуватимуться з метою найповнішого відшкодування завданім збитків. Наприклад, виплата грошової компенсації за знищене житло, яке особа до початку війни здавала в оренду, допоможе відшкодувати лише прямі збитки, проте не відшкодує упущену вигоду у вигляді неотриманої орендної плати, через це потребуватиме нарахування відсотків на суму компенсації. На нашу думку, право на отримання відсотків повинні мати й ті особи, які є власниками об'єктів нерухомості, що фізично не постраждали від війни, водночас втратили ринкову вартість

у зв'язку із розташуванням у регіонах України, які межують із російською федерацією, — через зменшення на майбутнє привабливості таких регіонів для життя.

Відшкодування рф збитків може здійснюватися й у формі *репарації*, яка схожа на компенсацію і передбачає виплату державою-порушницею грошових коштів, передання товарів або надання послуг.

Різновидом репарації є *спеціальна репарація* — обмеження держави-порушника в правах розпорядження своїми матеріальними ресурсами. Прикладом спеціальної репарації може бути примусове відратування частини коштів, які будуть сплачуватися іншими державами за експортовані їм російською федерацією природні ресурси (природний газ, нафта і нафтопродукти, ліс кругляк, коштовні каміння і метали тощо).

Відповідно до ст. ст. 92—96 Статуту ООН головним судовим органом цієї Організації є Міжнародний Суд, що заснований на Статуті Постійної Палати Міжнародного Правосуддя і діє на підставі затвердженого Регламенту; усі держави — члени ООН *ipso facto* є учасниками Статуту Міжнародного Суду і зобов'язані виконувати рішення Міжнародного Суду ООН у справі, в якій вони є стороною. У випадку, коли сторона у справі ухиляється від виконання зобов'язання, покладеного на неї рішенням Міжнародного Суду ООН, інша сторона має право звернутися до Ради Безпеки ООН, яка наділена повноваженнями надати рекомендації або ухвалити рішення про вжиття конкретних заходів, спрямованих на забезпечення виконання рішення Міжнародного Суду ООН [4].

На початку військової агресії Україна звернулася до Міжнародного Суду ООН з вимогою зупинити військове вторгнення на територію України. 16.03.2022 Міжнародний Суд ООН ухвалив проміжне Рішення, яким задовольнив зазначену вимогу України [11].

Крім того, 02.03.2022 Генеральна Асамблея ООН ухвалила резолюцію «Агресія проти України», яка засуджує вторгнення російської армії в Україну і вимагає від російської федерації негайно вивести всі сили з української території. Цю резолюцію підтримала 141 країна; проти резолюції, крім російської федерації, проголосувало лише чотири країни (білорусь, Північна Корея, Еритрея, Сирія); утримались 35 країн, зокрема Китай [12].

Хоча російська федерація офіційно заявила про невизнання проміжного рішення Міжнародного Суду ООН від 16.03.2022, а Резолюція Генеральної Асамблеї ООН від 02.03.2022 для неї не має обов'язкового значення, ухвалені цими впливовими міжнародними інституціями правові акти створюють міжнародно-правові передумови для визнання усіх подальших воєнних дій, вчинених на території України збройними силами держави-агресора, а також іншими озброєними злочинними угрупованнями, які перебувають під її контролем, зокрема Приватної військової компанії (ПВК) «Вагнер», такими, що порушують чинне міжнародне право і дають підстави покласти на російську федерацію обов'язок відшкодувати всі завдані воєнною агресією збитки.

Вважаємо, що створення міжнародної нормативної бази щодо відповідальності російської федерації повинно завершитись ухваленням багатостороннього договору за участю України як держави, яка потерпіла від збройної агресії РФ, та інших держав, зокрема держав — членів коаліції, які під час війни надавали Україні матеріальну та військово-технічну допомогу і погодяться взяти участь у виявленні й конфіскації активів російської федерації та пов'язаних з нею олігархів з метою передачі Україні для відновлення економіки й забезпечення реального відшкодування завданих збитків. Прикладом такої угоди є Паризькі договори від 10.02.1947, що припинили участь у Другій світовій війні європейських країн — союзниць нацистської Німеччини. Тексти цих договорів готувалися на Паризькій мирній конференції 1946 р. та були підписані представниками країн — учасників конференції, включно з делегацією Української РСР; після завершення процедури ратифікації всіма сторонами вони набули чинності 15.09.1947 [13].

Крім того, є потреба ухвалення на національному рівні закону, що визначатиме процедуру виплати компенсації тим особам, які постраждали від збройної агресії російської федерації на території України.

На розгляді Верховної Ради України перебуває проєкт Закону від 24.03.2022 реєстр. № 7198 «Про компенсацію за пошкодження та знищення окремих категорій об'єктів нерухомого майна внаслідок бойових дій, терористичних актів, диверсій, спричинених військовою агресією Російської Федерації», який пройшов

перше читання (далі Законопроект). У ст. 2 Законопроект передбачено, що право на отримання компенсації мають фізичні особи — громадяни України: 1) власники пошкоджених та/або знищених об'єктів нерухомого майна; особи, які здійснили інвестування та фінансування будівництва об'єктів житлового будівництва, щодо яких отримано право на виконання будівельних робіт та які не прийнято в експлуатацію; члени житлово-будівельних (житлових) кооперативів, які викупили квартиру, інше житлове приміщення кооперативу, але не оформили право власності на нього; спадкоємці зазначених вище осіб; 2) об'єднання співвласників багатоквартирних будинків, управителі багатоквартирних будинків, житлово-будівельних (житлових) кооперативів, які здійснюють утримання відповідних будинків, щодо відновлення пошкодженого спільного майна багатоквартирного будинку. Виплата компенсації здійснюватиметься на підставі відповідної заяви, що подається до Комісії з розгляду питань щодо надання компенсації за пошкоджені та знищені об'єкти нерухомого майна внаслідок бойових дій, терористичних актів, диверсій, спричинених воєнною агресією російської федерації. Така заява може бути подана в електронній або паперовій формі щодо кожного пошкодженого або знищеного об'єкта нерухомого майна окремо під час дії воєнного стану та протягом 90 календарних днів з дати його закінчення на території, на якій знаходиться (знаходився) пошкоджений або знищений об'єкт нерухомого майна [14, ст. 3].

За ст. 4 Законопроект, компенсація надаватиметься у вигляді: 1) грошової компенсації шляхом перерахування грошових коштів на поточний рахунок отримувача компенсації зі спеціальним режимом використання для цих цілей; 2) об'єкта нерухомого майна шляхом фінансування його будівництва; 3) фінансування виконання будівельних робіт з відновлення пошкодженого спільного майна багатоквартирного будинку. Компенсація визначатиметься щодо кожного об'єкта нерухомого майна окремо. Одночасно з отриманням компенсації її отримувач повинен буде укласти договір про відступлення державі права вимоги до РФ щодо відшкодування збитків за пошкодження або знищення об'єкта нерухомого майна, заподіяних внаслідок бойових дій, терористичних

актів, диверсій, спричинених воєнною агресією російської федерації.

Грошова компенсація надаватиметься за пошкоджений або знищений об'єкт нерухомого майна. Розмір грошової компенсації визначатиметься за результатами оцінки вартості відновлення відповідного пошкодженого об'єкта нерухомого майна з урахуванням ступеня його пошкодження. Під час оцінювання вартості відновлення пошкодженого об'єкта нерухомого майна буде встановлюватись міра пошкодження та ціна його відновлення. Методика оцінювання вартості відновлення пошкоджених об'єктів нерухомого майна буде визначатись Кабінетом Міністрів України.

Компенсація у вигляді об'єкта нерухомого майна, що надається за знищений об'єкт нерухомого майна, здійснюватиметься шляхом фінансування будівництва нового об'єкта нерухомого майна з рівноцінною площею, типом (квартира, інше житлове приміщення в будівлі, приватний житловий будинок, садовий чи дачний будинок) і функціональним призначенням. Граничний розмір компенсації у вигляді об'єкта нерухомого майна не буде перевищувати вартості 150 м² за один об'єкт нерухомого майна; обрахунок вартості 1 м² площі об'єкта нерухомого майна здійснюватиметься за методикою, визначеною Кабінетом Міністрів України [14, ст. 5, 6].

Законопроект не поширює дію на суб'єктів господарювання, які понесли втрати від агресії російської федерації, і встановлює граничний розмір компенсації у вигляді об'єкта нерухомого майна вартістю не більше 150 м². Це обмеження порушує право особи, яка володіла на праві власності об'єктом нерухомості більшої площі, на повне відшкодування завданих збитків. Крім того, Законопроект не регулює питання відшкодування шкоди, завданої пошкодженням або знищенням рухомого майна, відшкодування завданої фізичним особам моральної шкоди, а також відшкодування упущеної вигоди. Зазначене свідчить про потребу розширення предмета правового регулювання Законопроекту на стадії підготовки до другого читання.

Актуальним залишається питання забезпечення під час реального відшкодування завданих збитків *справедливого* і *пропорційного* розподілу грошової компенсації за пошкоджені або знищені об'єкти нерухомого та рухомого

майна, а також відшкодування моральної шкоди та упущеної вигоди, отже, є очевидним, що стягнутих з російської федерації грошових коштів буде недостатньо для одночасного повного задоволення збитків усім особам, потерпілим від збройної агресії.

Справедливість — моральна категорія, що забезпечує гармонійність суспільних взаємовідносин і нерозривно пов'язана з ідеєю забезпечення прав людини. О. Скакун відносить справедливість до загальних принципів права [15, с. 424].

За змістом теорії справедливості Джона Роулза, істотною запорукою справедливості є чесність, виражена в тому, щоб вирішувати справи інших як власні [16].

Т. Подковенко розглядає справедливість як одну з найважливіших проблем сучасності, що відображає доволі складні, неоднозначні діалектичні процеси суспільного розвитку і входить до цілісної системи загальнолюдських ідеалів та цінностей; як внутрішній зміст права, його внутрішнє наповнення. На думку дослідниці, справедливість є основою права та одним із базових, основоположних правових принципів; існування права без справедливості є доволі сумнівним, оскільки закон, в якому нівелюється принцип справедливості, стає неправовим, деспотичним, свавільним приписом влади, він вивисує владу над людиною, робить людину засобом для досягнення вузьких державницьких цілей; у цілісній системі правових цінностей справедливість займає ключове місце і відображає практичну сторону реалізації права як ефективного регулятора суспільних відносин, засобу, що має потужний людинотворчий потенціал [17, с. 13].

Як зазначається в юридичній літературі, запорукою справедливості є забезпечення консенсусу, тобто відкритого обговорення правової норми на стадії її ухвалення, що ґрунтується на свободі думок і слова, а також практичне втілення досягнутого консенсусу. Він може тривати не лише в процесі обговорення і утворення локальних норм, а й у процесі прийняття норм вищого правового порядку, адже в правовій державі за межами критики не можуть залишатися навіть норми конституції як основного закону [18, с. 90].

Різновидом справедливості є *соціальна справедливість*, що забезпечує ефективний соціальний розвиток суспільства.

За твердженням О. Агаркова, соціальна справедливість насамперед пов'язана з розподілом і перерозподілом благ, регулюванням ринково-господарських відносин, забезпеченням основних політичних, економічних і соціальних прав і свобод, соціальним захистом населення. Це означає відповідальність соціально-правової держави за участь індивіда у політиці, управлінні виробництвом, а також не лише за правові інститути, які охороняють життя, свободу, власність та інші права, але й за соціальні системи, від яких залежить людина, і особливо за економічну систему, розподіл суспільного продукту відповідно до принципу соціальної справедливості, за систему освіти та соціального забезпечення. Ця концепція вимагає від соціальної правової держави не лише визначення певного правового порядку та його забезпечення, а й втручання в суспільні процеси з метою перерозподілу та соціального захисту, що передбачає застосування технології соціально-політичного маркетингу [19, с. 243].

Соціальна справедливість нерозривно пов'язана з *пропорційністю*, що в загальному розумінні розглядається як співвідношення різних величин.

У господарському судочинстві принцип пропорційності розкривається як потреба врахування судом завдання господарського судочинства, забезпечення розумного балансу між приватними і публічними інтересами, врахування особливості предмета спору і ціни позову, складності справи та значення справи для сторін, часу, необхідного для вчинення тих чи інших дій, розміру судових витрат, пов'язаних із відповідними процесуальними діями. У п. 39 рішення Європейського суду з прав людини у справі Серявін проти України зазначено, що принцип пропорційності — необхідність дотримання судами справедливого балансу між загальними інтересами суспільства та вимогою захисту основоположних свобод конкретної особи [20, с. 41, 42].

Отже, під пропорційністю в питанні розподілу грошової компенсації за пошкоджені або знищені на території України об'єкти нерухомого та рухомого майна, а також відшкодування моральної шкоди та упущеної вигоди слід розуміти потребу забезпечення балансу інтересів суспільства і конкретних осіб, які потерпіли від воєнної агресії з боку російської федерації.

Так, у ст. 8 Законопроекту пропонується надавати потерпілим особам компенсації в порядку черговості надходження заяв — у розрізі населеного пункту або територіальної громади, якщо майно знищено поза межами населеного пункту, а також спосіб компенсації у межах відповідного населеного пункту (територіальної громади); пріоритетне право на отримання компенсації матимуть багатодітні сім'ї особи з інвалідністю I та II груп, учасники бойових дій; облік черговості надходження заяв і черговості компенсації здійснюється з використанням Реєстру пошкодженого та знищеного майна.

Запропонований законодавцем порядок надання компенсації загалом відповідає засадам соціальної справедливості і пропорційності, тому що враховуватиме не лише особливі потреби різних соціально уразливих груп населення, але й сприятиме формуванню переліку осіб, які потребують компенсації за збитки, завдані воєнною агресією російської федерації, у межах розумного строку, що, в свою чергу, гарантуватиме дотримання принципу правової визначеності у вирішенні цього питання.

Висновки. Міжнародно-правовою підставою відповідальності російської федерації за збитки, завдані агресивною війною проти України, є Статут ООН, Текст статей про відповідальність держав за міжнародно-протиправні діяння, а також рішення міжнародних судових установ, зокрема Міжнародного Суду ООН і Європейського суду з прав людини.

До основних видів відповідальності російської федерації належать відшкодування майнової і моральної шкоди.

Безпосереднє відшкодування збитків, завданих міжнародно-протиправними діями РФ, відбуватиметься у формі реституції (субституції), компенсації і сатисфакції як окремо, так і шляхом їх поєднання, а також шляхом нарахування відсотків.

З метою забезпечення реального відшкодування збитків, завданих збройною агресією російської федерації, необхідно укладення на міжнародному рівні договору за участю України, а також держав, які погодяться здійснювати пошук і конфіскацію на своїй території активів російської федерації та пов'язаних з нею олігархів, з метою спрямування їх на відновлення економіки України. Крім того, є потреба в ухваленні на національному рівні закону, який визначатиме процедуру виплати потерпі-

лим особам компенсації за пошкоджене або знищене майно та відшкодування інших збитків, зокрема моральної шкоди та упущеної вигоди.

Вирішення питання розподілу грошової компенсації за пошкоджені або знищені об'єк-

ти нерухомого та рухомого майна, а також відшкодування потерпілим особам моральної шкоди та упущеної вигоди повинно відбуватися із дотриманням принципів соціальної справедливості і пропорційності.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Вартість повоєнної відбудови України після ракетних обстрілів зростає майже вдвічі. *Дзеркало тижня*. 05.12.2022. URL: <https://zn.ua/ukr/ECONOMICS/vartist-povojennoji-vidbudovi-ukrajini-pislja-raketnikh-udariv-rosijan-zrosla-majzhe-vdvichi.html> (дата звернення: 06.02.2023).
2. Суд арештує понад \$ 5 млн російського олігарха Малофєєва. *Дзеркало тижня*. 03.02.2023. URL: <https://zn.ua/ukr/POLITICS/ssha-areshtujut-ponad-5-mln-rosijskohe-oliharkha-malofjejeva-tsi-hroshi-mozhut-peredati-ukrajini.html> (дата звернення: 06.02.2023).
3. Коверзнев В.О., Пономарьов С.П. Правові механізми відшкодування збитків, завданих мілітарним впливом економіці України. *Науковий вісник Сіверщини. Серія: Право*. 2022. № 2 (16). С. 50–66. <https://doi.org/10.32755/sjlaw.2022.02.050>
4. Статут Організації Об'єднаних Націй підписаний у Сан-Франциско. *Офіційний сайт Організації Об'єднаних Націй*. URL: https://unic.un.org/aroundworld/unics/common/documents/publications/uncharter/UN%20Charter_Ukrainian.pdf (дата звернення: 06.02.2023).
5. Декларація про принципи міжнародного права. *Офіційний сайт Організації Об'єднаних Націй*. URL: https://www.un.org/ru/documents/decl_conv/declarations/intlaw_principles.shtml (дата звернення: 06.02.2023).
6. Резолюція Генеральної асамблеї ООН. Відповідальність держав за міжнародно-протиправні діяння від 12.12.2001 № 56/83. URL: <https://docs.cntd.ru/document/901941379> (дата звернення: 06.02.2023).
7. Ответственность государств за международно-противоправные деяния. Подборка решений международных судов, трибуналов и других органов. Доклад Генерального секретаря. 2019. UN Doc. A/74/83.
8. UN. General Assembly. Seventy-first session. Report of the Secretary-General. UN Doc. A/71/80. *Official website of the United Nations*. URL: http://www.un.org/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/71/80 (дата звернення: 06.02.2023).
9. European Court of Human Rights. Samsonov v. Russia. 16.09.2014. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-147336> (дата звернення: 06.02.2023).
10. Грабович Т.А. Статті про відповідальність держав за міжнародно-протиправні діяння (2001): основа сучасного права міжнародної відповідальності. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2020. Вип. 4. С. 240–245. <https://doi.org/10.32844/2618-1258.2020.4.41>
11. Міжнародний Суд ООН наказав Росії зупинити війну проти України. *Європейська правда*. 16.03.2022. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/news/2022/03/16/7136076/> (дата звернення: 06.02.2023).
12. Генасамблея ООН ухвалила резолюцію, яка вимагає від РФ негайно вивести війська з України. *Укрінформ*. 02.03.2022. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-polytics/3418244-genasamblea-oon-uhvalila-rezoluciu-akavimagae-vid-rf-negajno-vivesti-vijska-z-ukraini.html> (дата звернення: 02.02.2023).
13. Паризькі мирні договори 1947 року. Інститут історії України Національної академії наук України. URL: http://resource.history.org.ua/cgi-bin/eiu/history.exe?I21DBN=EIU&P21DBN=EIU&S21STN=1&S21REF=10&S21FMT=eiu_all&C21COM=S&S21CNR=20&S21P01=0&S21P02=0&S21P03=TRN=&S21COLORTERM=S=0&S21STR=Paryzki_myrni_1947 (дата звернення: 06.02.2023).
14. Про компенсацію за пошкодження та знищення окремих категорій об'єктів нерухомого майна внаслідок бойових дій, терористичних актів, диверсій, спричинених військовою агресією Російської Федерації: проект Закону України від 24.03.2022 реєстр. № 7198. *Офіційний вебпортал Верховної Ради України*. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=73967 (дата звернення: 06.02.2023).
15. Скакун О. Теорія держави і права: підручник. Харків: Консум, 2006. 656 с.
16. Reading Rawls: Critical Studies on Rawls' a Theory of Justice. Norman Daniels (ed.). Stanford University Press, 1975. 408 p.
17. Подковенко Т. Справедливість у системі цінностей права. *Актуальні проблеми правознавства*. 2016. Вип. 4 (8). С. 10–14.
18. Коверзнев В.О. Господарсько-правове забезпечення кооперації в Україні: монографія. НАН України; Інститут економіко-правових досліджень, Чернігів, 2017. 384 с.
19. Агарков О. Принцип соціальної справедливості як основа методології. *Освіта регіону*. 2011. № 4. URL: <https://social-science.uu.edu.ua/article/653> (дата звернення: 06.02.2023).
20. Коверзнев В.О. Забезпечення права доступу до суду учасникам економічних відносин. НАН України; Державна установа «Інститут економіко-правових досліджень імені В.К. Макутова Національної академії наук України». Київ, 2021. 168 с.

Надійшла 02.03.2023

REFERENCES

1. Vartist povoiennoho vidbudovy Ukrainy pislia raketnykh obstriliv zrosla maizhe vdvichi. *Dzerkalo tyzhnia*. 05.12.2022. URL: <https://zn.ua/ukr/ECONOMICS/vartist-povojennoji-vidbudovi-ukrajini-pislja-raketnikh-udariv-rosijan-zrosla-majzhe-vdvichi.html> [in Ukrainian].
2. Sud areshytuie ponad \$ 5 mln rosiiskoho oliharkha Malofieieva. *Dzerkalo tyzhnia*. 03.02.2023. URL: <https://zn.ua/ukr/POLITICS/ssha-areshtujut-ponad-5-mln-rosijskoho-oliharkha-malofjejeva-tsi-hroshi-mozhut-peredati-ukrajini.html> [in Ukrainian].
3. Koverznev V.O., Ponomarov S.P. Pravovi mekhanizmy vidshkoduvannia zbytkiv, zavdanykh militarym vplyvom ekonomitsi Ukrainy. *Naukovyi visnyk Siversshchyny. Seriya: Pravo*. 2022. No. 2 (16). P. 50-66. <https://doi.org/10.32755/sjlaw.2022.02.050> [in Ukrainian].
4. Statut Orhanizatsii Obiednanykh Natsii pidpysanyi u San-Frantsysko. *Ofitsiyni sait Orhanizatsii Obiednanykh Natsii*. URL: https://unic.un.org/aroundworld/unics/common/documents/publications/uncharter/UN%20Charter_Ukrainian.pdf [in Ukrainian].
5. Deklaratsiia pro pryntsyipy mizhnarodnoho prava. *Ofitsiyni sait Orhanizatsii Obiednanykh Natsii*. URL: https://www.un.org/ru/documents/decl_conv/declarations/intlaw_principles.shtml [in Ukrainian].
6. Rezoliutsiia Heneralnoi asamblei OON. Vidpovidalnist derzhav za mizhnarodno-protypravni diiannia vid 12.12.2001 No. 56/83. URL: <https://docs.cntd.ru/document/901941379> [in Ukrainian].
7. Otvetstvennost gosudarstv za mezhdunarodno-protivopravnye dejaniya. Podboroka reshenij mezhdunarodnykh sudov, tribunalov i drugih organov. Doklad Generalnogo sekretarja. 2019. UN Doc. A/74/83 [in Russian].
8. UN. General Assembly. Seventy-first session. Report of the Secretary-General. UN Doc. A/71/80. *Official website of the United Nations*. URL: http://www.un.org/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/71/80
9. European Court of Human Rights. Samsonov v. Russia. 16.09.2014. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-147336>
10. Hrabovych T.A. Statti pro vidpovidalnist derzhav za mizhnarodno-protypravni diiannia (2001): osnova suchasnoho prava mizhnarodnoi vidpovidalnosti. *Naukovyi visnyk publicjnoho ta pryvatnoho prava*. 2020. Iss. 4. P. 240-245. <https://doi.org/10.32844/2618-1258.2020.4.41> [in Ukrainian].
11. Mizhnarodnyi Sud OON nakazav Rosii upynyty viinu proty Ukrainy. *Yevropeiska pravda*. 16.03.2022. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/news/2022/03/16/7136076/> [in Ukrainian].
12. Henasambleia OON ukhvalyla rezoliutsiiu, yaka vymahaie vid RF nehaino vyvesty viiska z Ukrainy. *Ukrinform*. 02.03.2022. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-politics/3418244-genasambleia-oon-uhvalila-rezoluciu-aka-vimagae-vid-rf-negajno-vivesti-vijska-z-ukraini.html> [in Ukrainian].
13. Paryzki myrni dohovory 1947 roku. Instytut istorii Ukrainy Natsionalnoi akademii nauk Ukrainy. URL: http://resource.history.org.ua/cgi-bin/eiu/history.exe?&I21DBN=EIU&P21DBN=EIU&S21STN=1&S21REF=10&S21FMT=eiu_all&C21COM=S&S21CNR=20&S21P01=0&S21P02=0&S21P03=TRN=&S21COLORTERMS=0&S21STR=Paryzki_myrni_1947 [in Ukrainian].
14. Pro kompensatsiiu za poshkodzhennia ta znyschennia okremykh katehoriy obektiv nerukhomoho maina vnaslidok boiovykh dii, terorystychnykh aktiv, dyversii, sprychynenykh viiskovoju ahresiieju Rosiiskoi Federatsii: projekt Zakonu Ukrainy vid 24.03.2022 reiestr. No. 7198. *Ofitsiyni vebportal Verkhovnoi Rady Ukrainy*. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=73967 [in Ukrainian].
15. Skakun O. Teoriia derzhavy i prava: pidruchnyk. Kharkiv: Konsum, 2006. 656 p. [in Ukrainian].
16. Reading Rawls: Critical Studies on Rawls a Theory of Justice. Norman Daniels (ed.). Stanford University Press, 1975. 408 p.
17. Podkovenko T. Spravedlyvist u systemi tsinnosti prava. *Aktualni problemy pravoznavstva*. 2016. Iss. 4 (8). P. 10-14 [in Ukrainian].
18. Koverznev V.O. Hospodarsko-pravove zabezpechennia kooperatsii v Ukraini: monohrafiia. NAN Ukrainy; Instytut ekonomiko-pravovykh doslidzhen. Chernihiv, 2017. 384 p. [in Ukrainian].
19. Aharkov O. Pryntsyip sotsialnoi spravedlyvosti yak osnova metodolohii. *Osvita rehionu*. 2011. No. 4. URL: <https://social-science.uu.edu.ua/article/653> [in Ukrainian].
20. Koverznev V.O. Zabezpechennia prava dostupu do sudu uchasykam ekonomichnykh vidnosyn. NAN Ukrainy; Derzhavna ustanova "Instytut ekonomiko-pravovykh doslidzhen imeni V.K. Mamutova Natsionalnoi akademii nauk Ukrainy". Kyiv, 2021. 168 p. [in Ukrainian].

Received 02.03.2023

V.O. Koverznev

State Organization “V. Mamutov Institute of Economic and Legal Research of NAS of Ukraine”, Kyiv, Ukraine
orcid.org/0000-0003-4228-1368

S.P. Ponomaryev

State Service of Special Communications and Information Protection of Ukraine, Kyiv, Ukraine
orcid.org/0000-0003-0263-9089

LEGAL GROUNDS, FORMS AND PRINCIPLES OF COMPENSATION FOR DAMAGES DUE TO UKRAINE BY THE MILITARY AGGRESSION OF THE RUSSIAN FEDERATION

The aggressive war waged by the Russian Federation caused significant material losses to Ukraine. According to preliminary estimates of the World Bank, as of the beginning of December 2022, the cost of the post-war reconstruction of Ukraine amounted to 500-600 billion euros, while the full recovery of Ukraine requires the development of a large plan. In this connection, there is a need to solve the problem of real compensation for damages caused to Ukraine by the aggressive war waged by the Russian Federation, which is new and insufficiently researched by representatives of legal science. Based on the analysis, it was concluded that the Charter of the United Nations; The text of the articles on the responsibility of states for internationally wrongful acts, adopted by the Resolution of the General Assembly of the United Nations Organization dated 12.12.2001 No. 56/83, which is a source of customary international law; the interim decision of the International Court of Justice of the United Nations of 16.03.2022 on the immediate halt of the military invasion of the Russian Federation on the territory of Ukraine; The resolution of the General Assembly of the United Nations “Aggression against Ukraine” dated 02.03.2023, which condemns the military invasion of the Russian Federation into Ukraine, together create the prerequisites for the recognition of all military actions committed on the territory of Ukraine by the armed forces of the aggressor state, such that violate current international law and provide grounds for imposing on the Russian Federation the obligation to compensate all damages caused by its military aggression. It was emphasized that the creation of an international regulatory framework regarding the responsibility of the Russian Federation should end with the adoption of a multilateral agreement with the participation of Ukraine as a state that suffered from the armed aggression of the Russian Federation, and other states that agree to search for and confiscate the assets of the Russian Federation, with the aim of using them for real compensation for damages. It is substantiated that the main types of responsibility of the Russian Federation include compensation for property and moral damage; direct compensation for damages caused by the internationally illegal actions of the Russian Federation will take place in the form of restitution (substitution), compensation and satisfaction both separately and by combining them, as well as by charging interest; the decision on the distribution of monetary compensation for damaged or destroyed objects of immovable and movable property, as well as compensation for moral damage and lost profit to the injured persons should be carried out in compliance with the principles of social justice and proportionality.

Keywords: international legal acts, damages, restitution, reparation, compensation, social justice, proportionality.